

RESEARCH OUTPUTS / RÉSULTATS DE RECHERCHE

De historische dynamiek van taalideologieën

Vierendeels, Ilias; Mettewie, Laurence

Published in:

Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis

Publication date:

2023

Document Version

Version revue par les pairs

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (HARVARD):

Vierendeels, I & Mettewie, L 2023, 'De historische dynamiek van taalideologieën: naar meer empirisch onderzoek', *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, vol. 76, no. 1, pp. 143-166.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Geaccepteerd manuscript (2023) voor *Handelingen - Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*

De historische dynamiek van taalideologieën: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek

Door Ilias Vierendeels & Laurence Mettewie

Abstract

This article wants to make a case for research into the historical dynamics of language ideologies, from the perspective of the long 'language conflict' in Belgium. Although the prominent language-ideological baggage of this conflict has been pointed out more than once, the precise ways and mechanisms through which language ideologies emerge, compete, transform or return over a longer time span have been less extensively explored. We attempt to reiterate and expand existing rationales for such a historical perspective, and provide a brief empirical illustration using parliamentary data from the Language-in-Education Acts of 1883 and 1963. This will shed light on the layered and adaptive behavior of a language-ideological 'classic' (the belief that 'language', 'nation', and 'people' neatly coincide), and hints at the further nuancing potential of a historical and diachronic perspective on language ideology.

1. Inleiding

"Le bilinguisme est mort, et personne ne le ressuscitera", juicht François Bovesse, liberaal parlamentslid en voorman van de Waalse Beweging, in september 1932 tijdens het congres van de *Concertation walonne*.¹ De maanden voordien zijn de felbevochten taalwetten op bestuurszaken en onderwijs vastgelegd. Dat wettencomplex bouwt voort op het territorialiteitsprincipe van strikte regionale eentaligheid en doet daarmee ook de aandrang tot maatschappelijke en individuele tweetaligheid meer richting de achtergrond verschuiven. Een zestigtal jaar later, in 1996, orakelt de minister van Onderwijs van de Franstalige gemeenschap, Laurette Onkelinx, dat alle Franstalige 18-jarigen in 2001 "tous bilingues" zullen zijn.² Ze verwijst daarmee naar de noodzaak om in een economisch noodlijdend Wallonië de talenkennis van de Franstalige jeugd te versterken.

¹ Gerard, E. (2010). *La Démocratie rêvée, bridée et bafouée, 1918-1939*. Brussel: Le Cri.

² RTBF. (1996). "Laurette Onkelinx en 1996 : 'Tous les élèves seront bilingues au sortir du secondaire en 2001'". Geraadpleegd op 9 juni 2023. <https://www.rtbf.be/auvio>

"Hoe mijn Vlaamsgezindheid begonnen is? Met een paar klappen om mijn ooren", tekent Frans van Cauwelaert op in zijn *Gedenkschriften*.³ In 1895 verloor de latere sleutelfiguur van de Vlaamse Beweging zijn "prijs van goed gedrag" omdat hij Nederlands had gesproken op de speelplaats van zijn middelbare school met een Frans taalregime. Op dat moment groeide naar eigen zeggen van Cauwelaerts bewustzijn over het belang van de moedertaal in instituten als het onderwijs, ter bevordering van maatschappelijke emancipatie en als symbool van de politieke erkenning van een sociale groep, van een 'volk'. Vandaag, ongeveer honderddertig jaar later, bepleit Ben Weyts, Vlaamsgezind minister van Onderwijs voor de N-VA, sancties voor (de ouders van) kinderen die de schooltaal onvoldoende machtig zijn. Daarnaast ziet hij in de klas, op de speelplaats en in het schoolreglement geen ruimte voor moedertalen of thuistalen van niet-Nederlandstalige leerlingen, vanuit het idee dat juist de schooltaal (vandaag het Nederlands) de hefboom is tot sociale mobiliteit.⁴ Machtsverhoudingen keren, economische, politieke en sociale noden veranderen, maar ook opvattingen en aandachtspunten over de rol van taal in de samenleving lijken daarbij dus bochten te maken.

De bovenstaande anekdotes zijn illustratief voor een bepaald soort dynamiek die in het wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van het Belgische taalconflict nog minder *an sich* aandacht heeft gekregen: de historische dynamiek van taalideologisch denken. Dat het lange Belgische taalconflict een sterke taalideologische grondslag heeft, is in sociolinguïstisch onderzoek al wel vaker aangewezen, waarbij vooral duidelijk is geworden hoezeer idealen van eentaligheid en standaardtaligheid Belgische taalkwesties sturen en gestuurd hebben (e.g., Blommaert, 2011; Delarue & De Caluwe, 2015; Jaspers & Van Hoof, 2012; Vierendeels et al.,

³ In: Van Cauwelaert, F. (1971). *Gedenkschriften over Vlaamse Beweging en Belgische Politiek 1895-1918*, met inleiding en aantekeningen van Reginald de Schryver. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 14-15.

⁴ Zie Weyts, B. (2022). "Thuistaal is voor thuis, niet voor in de klas". Geraadpleegd op 9 juni 2023 via <https://www.benweyts.be/nieuws/ben-weyts-thuistaal-is-voor-thuis-niet-voor-in-de-klas>; VRTNWS. (2022). "Sancties voor ouders van kleuters die slecht Nederlands spreken?". Geraadpleegd op 9 juni 2023 via <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/01/17/reactie-op-voorstel-weyts/>; Het Nieuwsblad (2023). "Weyts wil enkel Nederlands op school, zelfs op de speelplaats". Geraadpleegd op 1 september 2023 via https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20230829_97240040. Ook eerder al bij prominente Vlaamsgezinde politici: Bracke, S. (2014). "Geen Nederlands op de speelplaats is georganiseerde achterstelling, vermomd als progressiviteit". Geraadpleegd op 9 juni 2023 via <https://www.demorgen.be/nieuws/geen-nederlands-op-de-speelplaats-is-georganiseerde-achterstelling-vermomd-als-progressiviteit~b4309ded9/>; De Roover, P. (2012). "Alleen Nederlands als schooltaal niet zo gek". Geraadpleegd op 9 juni 2023 via <https://doorbraak.be/alleen-nederlands-als-schooltaal-niet-zo-gek/>.

2022; Vogl & Hüning, 2010). Toch blijven een aantal ontwikkelingsprocessen van dat taalideologisch denken onderbelicht. Hoe, op basis van welke mechanismen, heeft het op verschillende momenten vorm gekregen? Op welke manieren is het concreet ingevuld en gearticuleerd? Voor welke doelen is het aangewend, wanneer en door welke betrokkenen? Is het altijd dominant geweest of is het in competitie gekomen met andere ideeënsystemen over de rol van taal in de samenleving? Hoe past taalideologisch denken zich aan, hoe verandert het, of hoe keert het juist steeds weer terug?

In deze bijdrage willen we de relevantie van een diachroon perspectief op de ontwikkeling en articulatie van taalideologieën verder benadrukken. Steunend op vorige oproepen om de historische dimensie van taalideologieën te bestuderen, proberen we de theoretische fundering voor onderzoek in deze richting verder te gieten. Daarna bieden we een korte empirische illustratie uit een lopend diachroon onderzoeksproject over parlementair discours rondom taal-in-onderwijswetgeving. Een discursieve blik op historisch taalconflict staat daarbij centraal en wordt in de volgende paragraaf verder toegelicht.

2. Taalconflict: waarom een discursieve en taalideologische blik?

Situaties van zogenaamd maatschappelijk 'taalconflict' fungeren in de praktijk eerder als symbolische conflicten, die over meer gaan dan taal alleen. Taal is in zulke situaties veeleer de 'tastbare' oppervlaktestructuur van onderliggende breuklijnen op bijvoorbeeld socio-economisch, levensbeschouwelijk of politiek niveau, de breder-maatschappelijke spanningen die de dieptestructuur vormen met de werkelijke oorzaken of inzet van een conflict (Mattheier, 1998; Nelde, 1994). Dergelijke symbolisering van taal is, zoals verderop nader zal worden toegelicht, in essentie een taalideologisch proces. Daarin komt taalverschil, als herkenbare markeerder of scheidslijn van identiteiten (e.g., Urciuoli, 1995), voor meer en uiteindelijk ook voor andere zaken te staan dan het puur talige. Op die manier kan taal een sociale groep (lijken te) vertegenwoordigen, en daarmee ook de bredere belangen van die groep op het politieke, economische, juridische, culturele en/of religieuze vlak. Zo zijn ook de oplossingen voor 'taalconflict', bijvoorbeeld in de vorm van taalbeleid, "typically, perhaps always, directed ultimately towards nonlinguistic ends" (Cooper, 1989: 35).

Juist door die diepe maatschappelijke verwevenheid, nemen situaties van taalconflict en taalbeleid vaak de gedaante aan van een emotionele politieke strijd. In democratische contexten, die beschikken over de nodige instituties voor vreedzame conflictoplossing, zijn het meestal twisten die

discursief uitgevochten worden (Rindler Schjerve 2003), in de vorm van verbale taalideologische confrontatie eerder dan met geweld.⁵ In de woorden van Laitin (200: 99) zijn taalgrievan:

strongly associated with increased levels of political protest, suggesting that the remedy for these grievances is more likely to be sought in the political realm [lees: het publieke en politieke debat] rather than in guerrilla action.

Het wordt dan met andere woorden betekenisvol om te kijken naar de manieren waarop maatschappelijke taalconflict en taalbeleid precies geconstrueerd en veruitwendigd worden, naar hun operationalisering en verwoording in discours (e.g., Barakos & Unger 2016; Lo Bianco, 2008). Die enigszins abstracte term 'discours' kunnen we m.b.t. taalconflict zowel begrijpen in zijn macrosociale als in zijn tekstuele dimensie: vanuit welk perspectief wordt het conflict benaderd, welke denkbeelden en voorstellingen van het conflict circuleren er, en hoe worden die concreet talig/retorisch gerealiseerd?⁶

Dergelijke aandacht voor de mechanismen waarmee verschillende maatschappelijke (ideeën)systemen en onderliggende spanningen via discours gevormd worden, tot uitdrukking komen en hun weg vinden naar debat, doet Chilton (1997: 189) opwerpen dat:

The tool-kit of discourse analysis has much to offer for an analysis of what constitutes (un)successful forestalling and resolution of conflict in verbal arenas.

⁵ Niettemin kent het Belgische taalconflict ook enkele – zij het voornamelijk incidentele – fysieke confrontaties (bijvoorbeeld 'Leuven Vlaams', de vernederlandsing van de Gentse universiteit of de Voerenkwestie).

⁶ Wodak (2009: 39) ziet discoursen bijvoorbeeld als macro-gerelateerde "patterns and commonalities of knowledge and structures", geïnspireerd op Foucaults (e.g., 1969) conceptualisering van discours als representatiesystemen, sets van statements en praktijken die maatschappelijke kwesties construeren en betekenis geven aan de ervaring ervan (een bepaald topic wordt bijvoorbeeld voorgesteld vanuit een discours van uitsluiting, een discours van emancipatie etc.). Het discursieve landschap is in die optiek ook altijd heterogeen en polyfoon: verschillende sociale actoren en diverse discoursen lopen door elkaar en streven ernaar een genormaliseerde en/of dominante voorstelling van de zaken te bieden. Voor Fairclough (1992) kan 'discours' ook *text* zijn (i.e. een concrete gesproken/geschreven taaluiting), die evenwel steeds een *praxis* is (i.e. een actieve daad van tekstvorming en -interpretatie in context) en meer bepaald een *social praxis* (i.e. een uiting waarmee sociale actoren zich positioneren t.o.v. de wereld; discours als product en producent van sociale structuren).

2.1. De historische dimensie van discours

Een belangrijk element van de discoursanalytische toolkit, zeker in het kader van historisch taalconflict, is de grote theoretische nadruk die binnen de (kritische) discoursanalyse wordt gelegd op de zogenaamde ‘inherente historiciteit’ van discours. Zoals Blommaert (1999: 5-6) stelt:

Every text [lees ook breder als ‘discours’] incorporates, reformulates, reinterprets or re-reads previous texts, every act of communication is grounded in semantic and pragmatic histories which are not simple and linear, but complex, multilayered and fragmented. Texts generate their publics, publics generate their texts, and the analysis of "meanings" now has to take into account a historiography of the context of production, the mechanisms and instruments of reproduction and reception, ways of storage and remembering [...] What we need to look for, in my opinion, is a formulation of the historicity of language data as part of the definition of our object [...] Every language fact is intrinsically historical.

De uitdaging bestaat er met andere woorden in om vat te krijgen op de manieren waarop discoursen op korte én op lange termijn door de tijd reizen, wat hun traject is, hoe ze shiften, uitdoven of worden gerecontextualiseerd (i.e. terugkomen in een ander debat of in een andere ruimtelijke en temporele omgeving), en wie daar wanneer, waar en met welke bedoelingen achter zit (zie e.g., Fairclough, 1992; Foucault, 1969; Krzyzanowski, 2013; Silverstein & Urban, 1996; Wodak, 2000; Wortham & Reyes, 2020). Cruciaal in die discursieve bewegingen is dan ook contextualisering, het dialogische proces waarin discoursen vorm krijgen in interactie met hun context (cf. Bauman & Briggs, 1990). Blommaert (2001) benadrukt dat het daarbij niet alleen gaat om de brede omgeving van discoursen (i.e. de historische en maatschappelijke structuren waarmee ze dialogeren), maar ook om de rol van preciezere situationele (temporele en ruimtelijke), communicatieve en interactionele configuraties waarin discoursen en sociale actoren opereren.⁷

Een discoursanalyse van de Belgische situatie naar zo’n idee zou dan kunnen laten zien welke verschillende denkramen over taal-en-samenleving er in het lange ‘taalconflict’ circuleren, maar ook op welke contextafhankelijke manieren bepaalde van die discoursen blijven doorleven (cf. Scheltiens, 2017), kunnen omslaan (cf. het voorbeeld in de inleiding over Bovesse en Onkelinx) of in verschuivende machtsverhoudingen van ‘kamp’ kunnen wisselen (bijvoorbeeld van de positie van ‘minderheid’ naar die van

⁷ Zelf wendt Blommaert die visie op contextualisering aan om te pleiten voor etnografische benaderingen van discours (e.g., Blommaert, 2005), maar voor historische data zijn die slechts tot op zekere hoogte, of zelfs helemaal niet, mogelijk: etnografische accenten zijn niet ondenkbaar in historisch sociolinguïstisch onderzoek, maar een etnografie opzetten met participantobservatie, interviews en onderzoekersdeelname van binnenuit kan uiteraard niet.

‘meerderheid’; cf. het voorbeeld van Van Cauwelaert en Weyts). In dergelijke discursieve (dis)continuïteit kan dan uiteindelijk ook de historische dynamiek van taalideologieën zichtbaar worden, als een van de meest prominente bestanddelen van taaldiscours.

2.2. De historische dimensie van taalideologieën

Voor taalideologieën zijn vooral in de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw al verschillende definities gegeven (zie Kroskrity, 2004), waaronder ook die van Judith Irvine. Gezien de maatschappelijke en politieke gelaagdheid van het Belgische conflict, is het interessant dat zij taalideologieën beschouwt als:

[...] the cultural system of ideas about social and linguistic relationships, together with their loading of moral and political interests (Irvine, 1989: 255).

Onder andere Woolard (1998) acht het waardevol om zo'n "system" niet alleen als een op zichzelf staand product te bekijken maar minstens evenzeer als het beweeglijke proces waarin connecties tussen taal en bredere maatschappelijke structuren tot stand komen. Daardoor wordt het volgens Jaffe (2009: 391) cruciaal "to incorporate the dimension of time in ideological analysis". Een blik op het totstandkomings- en ontwikkelingsproces van taalideologieën vraagt volgens de literatuur aandacht voor ten minste drie elementen.

Ten eerste is er de manier waarop taalideologieën precies gevormd worden, identiteitsprocessen gaan beïnvloeden en zich eventueel normaliseren. Volgens Irvine & Gal (2000) krijgt een taalideologisch systeem gestalte via drie in elkaar grijpende semiotische mechanismen. Het eerste is dat van *iconization*, waarbij taalgebruik voorbij een indexicale naar een iconische connectie gaat met maatschappelijke belangen en (groeps)identiteit, "as if a linguistic feature somehow depicted or displayed a social group's inherent nature or essence" (Irvine & Gal, 2000: 37; bv. de idee dat 'het Nederlands' een hoeksteen is van 'de Vlaamse identiteit'). Een tweede proces is gebaseerd op *erasure*. Het gaat daarbij om een verenging van de veelzijdige context van taalgebruik waardoor sommige aspecten van de sociolinguïstische realiteit onzichtbaar worden (bv. taalvariatie en meertaligheid in een zogezegd gehomogeniseerd Nederlands- en standaardtalig Vlaanderen). Tot slot beschrijven Irvine en Gal een proces van *fractal recursivity*, waarmee ze een scalair procedé bedoelen dat verschillen op een kleiner niveau (bv. taalgebruik, accent, etc.) linkt met bredere opposities (bv. op maatschappelijk niveau). Gekoppeld aan het *iconization*- en *erasure*-proces kunnen verschillen binnen een groep (bv. varianten van Nederlands en Frans spreken in België) zo tegenstellingen tussen groepen

worden (bv. 'Nederlandstaligen' en 'Franstaligen' of 'Vlamingen' en 'Walen' in België). Het zijn die procedés die vervolgens ook kunnen leiden tot symbolisering, waarbij taal als belichaming van een sociale groep eveneens voor de buitentalige belangen van die groep kan komen te staan. Wortham (2001) wijst erop dat de sterkte van dergelijke connecties tussen taal en maatschappelijke kwesties bepaald wordt door herhaling van de bovenstaande taalideologische vormingsprocedés in de loop van de tijd. Daarmee benadrukt hij het belang van de tijdsdimensie in de analyse van taalideologieën, om de logische reden dat "consistent positioning over time can establish more enduring identities for individuals and groups" (Wortham, 2001: 256). Herhaling en continuïteit kunnen er bovendien mede voor zorgen dat ideologische links coherent en vanzelfsprekend gaan aanvoelen, en op die manier een impliciet en onbewuster (sociaal dominant) "produit normalisé" kunnen worden (Bourdieu, 1982: 28).

Zulke 'verankering' en eventuele 'hegemonisering' van taalideologieën leidt tot een tweede aandachtspunt: de veelzijdigheid en onenigheid van taalideologisch denken. Belangrijk is immers dat taalideologieën niet louter beschouwd wordt als vastliggende, autonome 'gegevens', genaturaliseerde en min of meer eenvormige sturingselementen. Zo leggen Gal (1993, 1998) en Woolard (2008, 2016) bijvoorbeeld herhaaldelijk nadruk op de meervoudigheid en competitiviteit van het taalideologische veld: het feit dat ideologische systemen onvolmaakt, variabel en contesteerbaar zijn, en dat er steeds meerdere systemen wedijveren om sociale dominantie. Ook Geeraerts (2008) beschrijft hoe de twee taalideologische basismodellen die hij onderscheidt in debatten over taalstandaardisering (het rationalistische en het romantische model) over de tijdsgrenzen heen vorm hebben gekregen in competitie met elkaar. Woolard (2004: 58) vat het als volgt samen, verwijzend naar het belang van het tijdsaspect in de competitie van taalideologieën:

Ideologies [...] are often painted as pertaining to entire eras rather than social actors. It can be valuable to characterize historical periods by their dominant ideologies. However, it is another matter to treat these dominant ideologies as the sole relevant ones. When periodized worldviews or discourses are taken not as broad-stroke caricatures but as sequential monoliths of thought, with abrupt clean ruptures between them, we miss the important fact of conflict between competing conceptualizations – of language, of time, of community, and so forth – in any given era.

Een derde aandachtspunt, ten slotte, zijn niet de mechanismes waarmee taalideologieën tot stand komen (zie hierboven), maar wel de wijze waarop ze zich vormen, in competitie treden en eventueel normaliseren. Jaffe (e.g., 1999) onderlijnt immers hoe de studie van 'taalideologie in actie' – in

concrete discursieve praktijk – laat zien dat bepaalde ideologieën voet aan grond krijgen in de ene context en juist op weerstand kunnen stuiten in een andere. Recent riepen Spitzmüller et al. (2021; zie ook Woolard & Schieffelin, 1994: 72) daarom nogmaals op om in analyses van taalideologie de brug te blijven slaan tussen de "microculture of communicative action and actors"⁸ en het "macro social process": hoe worden concrete communicatieve praktijken gevormd door ideologieën, en – ook omgekeerd – hoe worden ideologieën bijgewerkt in/door die concrete communicatieve praktijken? Zoals Fairclough (1989: 13-14) de vorming en werking van taalideologieën eerder al uitlegde als een samenspel tussen concrete discursieve praktijk en de macrostructuren waarop die praktijk leunt:

[...] we do not have to choose between different possible 'locations' of ideology, all of which seem partly justified and none of which seems entirely satisfactory. The key issue is whether ideology is a property of structures or a property of events, and the answer is 'both'. And the key problem is to find, as I have already been suggesting in the discussion of discourse, a satisfactory account of the dialectic of structure and events. [...] Ideology is located, then, both in structures which constitute the outcome of past events and the conditions for current events, and in events themselves as they produce and transform their conditioning structures.

Die dialectiek tussen het structurele en het agentieve niveau (i.e. discours in actie) heeft opnieuw een historische dimensie. Blommaert (1999; zie ook Irvine, 2004) benadrukt immers dat ideologieën zich zowel via de lange als via de korte termijn ontwikkelen, en heeft het daarbij over de constante wisselwerking tussen een structureel-historisch vormingsproces over verschillende tijdsgrenzen heen (*durée*) en snellere concreet-discursieve incidenten, i.e. *language ideological debates* die geworteld zijn in dat gestagere proces maar het op hun beurt ook telkens weer (nieuwe) richting kunnen geven.

Dit alles betekent met andere woorden dat de temporele dimensie van taalideologieën zowel op het synchrone als op het diachrone niveau bekeken kan worden. Recent hebben Krogull & Darquennes (2020) nog een lans gebroken voor zo'n tweeledige 'historiografische' aanpak. Zo onderschrijven ze het belang van gesitueerd onderzoek naar de gelaagde en situationeel bepaalde manieren waarop persistente taalideologieën circuleren, ge(re)produceerd of gecontesteerd worden. Maar daarbij zien ze ook de noodzaak om de blik op taalideologische (dis)continuïteit uit te breiden, van

⁸ Om die rol van de 'sociale actor' in taalideologische processen voldoende te theoretiseren, stelden Krämer e.a. (2022) recent bijvoorbeeld de term *Language Makers* voor: sociale actoren als deelnemers en gangmakers in (on)bewuste processen die mee construeren, categoriseren en bepalen wat (een) taal is, welke taalvormen prestige en legitimiteit uitdragen, welke rollen (een) taal in de samenleving toegemeten krijgt etc.

relatief beperkte tijdspannes naar een groter chronologisch bereik, "to join the dots between historical scenarios and 21st-century issues" (Krogull & Darquennes, 2020: 4).

Vanuit empirisch oogpunt⁹ zijn daartoe dan datasets nodig die de historische lading van taalideologieën kunnen bekijken in haar situationele context, maar die ook – en vooral – toestaan om langere diachrone bewegingen te vatten.

3. Naar de praktijk: taalwetgeving in het Belgische onderwijs

Om met betrekking tot het Belgische conflict beter zicht te krijgen op die historische (synchrone en diachrone) dynamiek van taalideologieën, loopt op dit moment (2019-2025) aan de Universiteit Namen een onderzoeksproject over parlementaire discussies over het beleid rondom de onderwijstaal/talen en het talenonderwijs.

3.1. Waarom taal-in-onderwijs?

Het is algemeen aangenomen dat het instituut 'onderwijs' een grote rol speelt in de (re)productie, het behoud en de eventuele contestatie van discoursystemen en ideologieën rond taal en samenleving. Voor taalgemeenschappen in conflict is taal-in-onderwijs – zowel onderwijstalen als modernetalenonderwijs – dan ook een cruciaal domein om te controleren (e.g., McAndrew, 2010; Pavlenko, 2003). In de metafoor van Joseph (2007: 46-49):

⁹ Niet alleen op theoretisch, maar ook op empirisch niveau heeft de historische dimensie van taalideologieën al belangstelling gekregen. Zie voor Europese contexten bijvoorbeeld Boemer & Darquennes (2012) m.b.t. de Duitstalige gemeenschap in België tussen 1919 en 1989, Meylaerts (2007) m.b.t. de (re)productie van taalideologieën in Belgische vertaalkwesties tussen 1919-1940 en Vierendeels (2022) m.b.t. het historische aspect van eentaligheidsdenken in het huidige debat over meertaligheid in België; Horner (2007), Moliner & Ziegler (2012) en Rivera Cosme (2023) m.b.t. taalideologieën in de geschiedenis van de Luxemburgse taalkwestie, of e.g., Watts (2011), del Vallé (2013) en Rutten (2019) m.b.t. taalideologische standaardiserings- en natievormingsprocessen in respectievelijk de Engelse context, de Spaanse en die van de Nederlanden tussen 1750 en 1850; Hüning et al. (2012) verkennen de herkomst van de taalideologische spanningen tussen meertaligheid en eentaligheid in Europa. In min of meer expliciete mate hebben deze studies, naast een analyse van de rol van taalideologieën als onderliggende factor in taaldebat, ook aandacht voor de precieze (discursieve) totstandkomings- en vormingsprocessen van taalideologieën zoals we die in deze bijdrage tegen het licht willen houden.

If language and politics were a country, education would be its capital, the great centralised and centralising metropolis that everyone passes through, from which the country is run and where its future course is determined [...] Without exception, education is at the center of whatever language-and-politics debate arises. The reason for that should now be clear: it is through education that language and national identity are created, performed and above all reproduced.

Volgens Bourdieus theorie van sociale reproductie (Bourdieu, 1982; Bourdieu & Boltanski, 1975; Bourdieu & Passeron, 1990) is/zijn de zogenaamde *langue(s) légitime(s)* in het onderwijs naast studieobjecten immers ook taalideologische symbolen, kanalen voor socialisering en vehikels voor werkelijke materiële emancipatie (zie ook de voorbeelden uit de inleiding). Op die manier zijn de onderwijstalen en het talenonderwijs ook klassieke strijdpunten geworden voor (sub)nationale bewegingen in de Belgische geschiedenis (e.g., De Vriendt, 1984; Wils, 2007). Hoewel de taalkwestie in het Belgische onderwijs door historici al gedetailleerd beschreven is (e.g., Gevers, 1975; Hanson, 1990), geeft Van Goethem (1993) aan dat er concreet in het onderzoek naar de taalwetgeving voor het onderwijs nog lacunes zitten in de periodes na 1900. Van Ginderachter (1998) is die gaten gaan dichten, maar zijn studie stopt voor de taalwet van 1963.

3.2. Het onderzoeksproject

Concreet bestrijkt ons project de periode van 1883 tot vandaag. Het werkt daarbij op basis van acht geselecteerde sleutelmomenten. Sewell (1996) zou ze theoretiseren als *historical events*: (ketens van) gebeurtenissen die als breekpunt of transformatie kunnen gezien worden van bestaande maatschappelijke en ideologische structuren en praktijken. Het gaat om:

1883 – De wet-Coremans-De Vigne, op het taalgebruik in het officieel middelbaar onderwijs, vormt het symbolische startschot van de vernederlandsing van het onderwijs in Vlaanderen. Ze voorziet o.a. de vernederlandsing van de voorbereidende afdelingen van het middelbaar rijksonderwijs in Vlaanderen en een vernederlandsing (in de wet staat *flamand*) van enkele vakken op het schoolprogramma van het Vlaamse secundair onderwijs.¹⁰

1910 – De wet-Franck-Segers kent een lange aanloop (Van Velthoven, 1982: 140-163) en voorziet verdere vernederlandsing nu ook voor het vrije middelbaar onderwijs, in de geest van de bovenstaande wet van

¹⁰ Loi du 15 juin 1883 réglant l'emploi de la langue flamande pour l'enseignement moyen dans la partie flamande du pays, *Belgisch Staatsblad*, 17 juni 1883.

1883. Daarbij komen ook enkele bepalingen voor het onderwijs van moderne talen.¹¹

1932 – De wet op het taalgebruik in het lager en middelbaar onderwijs realiseert het territorialiteitsprincipe voor kleuter-, basis- en secundaire scholen verder en legt ook enkele belangrijke fundamenten voor (al dan niet) verplicht modernetalenonderricht in het lager en middelbaar onderwijs.¹²

1963 – De wet-Gilson op het taalgebruik in het onderwijs bouwt verder op de bepalingen van 1932 en vormt de definitieve vastlegging van de onderwijstaal op basis van territoriale eentaligheid en maakt van de andere landstaal de verplichte eerste moderne taal voor het lager onderwijs als scholen ervoor kiezen modernetalenonderwijs aan te bieden.¹³

De jaren 1970-1980 – Deze periode van gestegen autonomie voor de cultuurgemeenschappen op onderwijsniveau bevat zowel aan Nederlandstalige als aan Franstalige kant enkele (al dan niet afgewezen) decreten over keuzevrijheid dan wel verplichting rondom het Nederlands/Frans, het Engels en het Duits als moderne talen in het lager en middelbaar onderwijs.¹⁴

1998 – Het decreet-Onkelinx over het kleuter-, lager en middelbaar onderwijs in Franstalig België versterkt opnieuw de keuzevrijheid wat moderne talen betreft, en richt ook – relatief vroeg naar Europese standaarden – meertalig immersieonderwijs in.¹⁵

2013 – Met een nieuw onderwijsdecreet wordt (onder andere) meertalig CLIL-onderwijs gelanceerd in Vlaanderen vanaf 1 september 2014.¹⁶

¹¹ Loi du 12 mai 1910 concernant l'étude des langues modernes dans l'enseignement moyen du degré supérieur, *Belgisch Staatsblad*, 15 mei 1910.

¹² Wet van 14 juli 1932 houdende taalregeling in het lager en middelbaar onderwijs, *Belgisch Staatsblad*, 14 juli 1932

¹³ Wet van 30 juli 1963 houdende taalregeling in het onderwijs, *Belgisch Staatsblad*, 22 augustus 1963.

¹⁴ Zie voor een overzicht van de betreffende decreten Vierendeels & Mettewie (te verschijnen).

¹⁵ Décret du 13 juillet 1998 portant organisation de l'enseignement maternel et primaire ordinaire et modifiant la réglementation de l'enseignement, *Belgisch Staatsblad*, 28 augustus 1998.

¹⁶ Decreet van 19 juli 2013 betreffende het Onderwijs XXIII, *Belgisch Staatsblad*, 27 augustus 2013.

2022 – Een door de Franstalige gemeenschapsregering aangenomen *note d'orientation* zou het Nederlands en het Duits opnieuw de verplichte eerste moderne talen maken in het Franstalige onderwijs in Wallonië, vanaf het schooljaar 2027-2028 en beginnend in het derde leerjaar basisonderwijs.¹⁷

Concreet wil het project daarbij een blik werpen op de volgende punten:

- (1) de discursieve assen van de parlementaire discussies over deze taal-in-onderwijswetten: i.e. waarover het typisch gelaagde 'taalconflict' rond dit soort kwesties in de diepte werkelijk gaat, welke thema's erin naar boven komen en welke bredere maatschappelijke spanningen de discussies sturen.
- (2) de talige en retorische middelen waarmee deze discoursen en taalideologieën tot uiting komen en gevormd worden.
- (3) de synchrone en diachrone dynamiek van die discoursen en de (dis)continue rol van taalideologieën daarin: i.e. hoe discoursen en taalideologieën circuleren, veranderen en/of doorleven.

3.2. De relevantie van parlementaire data

Parlementaire debatten kunnen om verschillende redenen een interessante bron bieden voor dit soort onderzoek. Hoewel dergelijk bronnenmateriaal fundamenteel retorisch en theatraal van aard is, waardoor het in historisch-wetenschappelijke analyses doorgaans terzijde, ter ondersteuning of ter illustratie gebruikt wordt, merkt Van Goethem (1993: 7) op:

De respons van het parlement en van de regeringen op de Vlaamse grieven heeft de Vlaamse Beweging mede de weg gewezen en is medebepalend geweest voor het verhaal van die beweging. De behoedzame historicus moet echter nog steeds vaststellen dat hij vaak onvoldoende en soms zelfs niet is ingelicht over de verwezenlijking via het parlement van de taalwetgeving en de staatshervorming [...].

Parlementaire discussies zijn nochtans meerstemmig en agonistisch, en bieden op die manier een spiegel op de circulatie en botsing van verschillende perspectieven en emoties in de Belgische taalpolitieke

¹⁷ Zie 'Le plan de Désir pour rendre le néerlandais obligatoire en Wallonie' (*La Libre Belgique*, 30 september 2022, <https://www.lalibre.be/belgique/politique-belge/2022/09/30/le-plan-de-desir-pour-rendre-le-neerlandais-obligatoire-en-wallonie>). De krant kon de nota inkijken, die tot op heden (13 juni 2023) echter verder intern is gebleven.

ideeënstrijd (zie Morelli & Mettwie, 1994 en Van Ginderachter, 1998 als voorbeelden van historische studies die het parlementaire debat als centrale uitgangspunt gebruiken). Op die manier passen parlementaire data goed in de hierboven toegelichte conceptualisering van taalconflict en taalbeleid als maatschappelijk gelaagde fenomenen die in hoofdzaak gevormd worden via discours en bepaald zijn door taalideologische dynamieken (Barakos & Unger, 2016). Concreet zijn parlementaire discussies dan een voorbeeld van 'snelle' discursieve incidenten (*language ideological debates*), die met een diachrone blik ook tegen hun langere historische achtergrond (*durée*) gehouden kunnen worden.

Ook vanuit methodologisch oogpunt hebben parlementaire bronnen een aantal voordelen. Zo zijn ze in de regel transparant, waardoor er naar verhouding met andere soorten historisch-sociolinguïstische data een vrij brede en fijnmazige blik op contextualisering mogelijk is: de actoren in de discussies zijn identificeerbaar (hun naam wordt bij elke tussenkomst vermeld, en zo kunnen ook de partijaffiliatie of relevante biografische gegevens achterhaald worden), en de interactietypes zijn rijk (een afwisseling tussen traditionele speeches, onderbrekingen, discussies die ontstaan uit die onderbrekingen en ook het rumoer vanop de banken is getranscribeerd, als reactie op wat er op het spreekgestoelte gezegd wordt).

Ten slotte zijn parlementaire data ook relatief eenvoudig en publiek toegankelijk, wat vanuit praktisch oogpunt ook niet oninteressant is.

3.3. Aanpak en methode

De parlementaire discussies worden in het project geanalyseerd volgens de principes van de *Discourse-Historical Approach* (DHA) uitgewerkt door Reisigl & Wodak (e.g., 2016). Die aanpak is vierledig en voornamelijk kwalitatief. Op een eerste en tweede analyseniveau wordt de inhoud van de discussies geïdentificeerd: eerst de 'feitelijke' discussieonderwerpen, nadien de dieperliggende thema's of circulerende discoursen (zie ook Darquennes, 2015 voor het belang van de identificatie van *discursive focal points* in taalconflictsituaties). In een derde fase vindt een verkenning plaats van de zogenaamde discursieve strategieën (de manieren waarop aan *nomination*, *predication*, *intensification/mitigation*, *perspectivization* en *argumentation* wordt gedaan). Daarbij worden de precieze talige middelen waarmee die strategieën veruitwendigd worden gezien als 'types' en worden hun concrete talige realisatie beschouwd als 'tokens'. Een vierde niveau houdt de registratie in van aanwezige meta-data en relevante contextuele elementen, zowel op macro- als op micro-contextueel niveau (cf. supra).

4. Ter illustratie: taalideologische (dis)continuïteit in 1883 en 1963

Hieronder bieden we een korte illustratie van taalideologische bewegingen over de tijdsgrenzen heen. We gebruiken daarvoor enkele resultaten uit pilootanalyses van het parlementaire debat rondom de taalwetten van 1883 en 1963.

4.1. Achtergrond

Die twee momenten zijn, zoals hierboven al aangegeven, symbolisch binnen de beleidsvorming rond de instructietaal op school: de eerste behelst een stap richting de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs in Vlaanderen, de tweede bevestigt de taal van het territorium als enige mogelijke onderwijstaal. Beide kaderen ze ook in een broeierige maatschappelijke en politieke tijdsgeest. De wet van 1883 (regering van liberalen) komt tot stand rondom de Eerste Schoolstrijd en baadt in een klimaat van verscherpte levensbeschouwelijke tegenstellingen tussen liberalen, katholieken en opkomende arbeidersbewegingen. Bovendien zwelt aan het einde van de 19^e eeuw ook het cultuurflamingantisme aan en wordt (als reactie) ook de Waalse Beweging politiek sterker en succesvoller (Deneckere et al., 2012; Kesteloot, 1993). De wet van 1963 (regering van christendemocraten en socialisten) is een kind van de algemeen stijgende communautaire agitatie en socio-economische verschuivingen in België, tegen een internationale achtergrond van politieke en sociale onrust. Het taalwettencomplex van de jaren 60 is (mede door die gevoeligheid) voornamelijk achter de gesloten deuren van het *Centre Harmel* voorbereid. Dat is waarom Witte (1989) ook aangeeft dat de passages in het parlement van eerder beperkte invloed zijn geweest op de uiteindelijke wetteksten. Niettemin blijven de parlementaire discussies van 1963 binnen een discursieve blik op taalconflict wel interessant, als taalideologische uitingen van politieke en breder maatschappelijke spanningen (het publiek en politiek theatrale, cf. Te Velde, 2003).

4.2. Methode

Voor de onderstaande pilootanalyses zijn de officiële transcripten van de respectievelijk vier (8, 12, 13 en 14 december 1882) en zes (27 juni; 2, 7, 9, 10 en 11 juli 1963) Kamerdebatten rond deze twee wetten geanalyseerd volgens de eerste twee etappes van de DHA (zie 3.3). De eerste stap is de identificatie van de algemene feitelijke onderwerpen die besproken worden. De tweede stap gaat om de identificatie van de discursieve focuspunten, de dieperliggende maatschappelijke en ideologische thema's die de

volksvertegenwoordigers aanwenden. Zowel de feitelijke debatonderwerpen als de onderliggende thema's zijn in N-Vivo inductief en handmatig gecodeerd volgens de principes van reflexieve thematische analyse (zie Braun & Clarke, 2006). Centraal staat daarbij het begrip *keyness*, i.e. het feit dat de codering en bespreking van de gegevens niet per definitie gebaseerd hoeft te zijn op kwantitatieve frequentie, maar iets betekenisvol moet laten zien in relatie tot de algemene onderzoeksvragen.

4.3. Discursieve focuspunten

In die zin tonen de analyses van de eerste stap (de feitelijke onderwerpen van de debatten) enkele interessante patronen. In 1883 gaan de discussies in het parlement voornamelijk over de vrijheid van ouders om de onderwijstaal te kiezen tegenover het belang van de 'moedertaal'. Ook het startjaar van eventueel L2-onderwijs is een centraal discussiepunt, net als de (on)wenselijkheid van zogenaamd simultaan tweetalig onderwijs. Ten opzichte van 1883 zijn in 1963 enkele debatonderwerpen verschoven: centraal staat dan de positie van de territoriumtaal als enige mogelijke onderwijstaal (niet meer zozeer in de terminologie van 'moedertaal' als instructietaal), de eventuele vrijheid van ouders over de keuze van de L2 (dus niet meer van de L1, de onderwijstaal) en opnieuw over het startjaar van L2-onderwijs.

Welke dieperliggende discoursen circuleren rondom deze discussiepunten? Stap twee van de analyse staat stil bij wat beide wetten werkelijk zouden moeten bereiken volgens de volksvertegenwoordigers, voorbij de puur talige regeling. In 1883 hebben de katholieken (oppositie) het over het counteren van de algemene maatschappelijke verfransing en weerklinken voorts ook discoursen over de emancipatie van de Vlaming. Voor de katholieken en enkele liberalen moet dat vooral via een betere maatschappelijke positie van het Nederlands, maar andere liberalen halen daarvoor juist het belang van tweetaligheid aan (zie ook Van Ginderachter, 1998). In de discussies rondom de wet van 1963 staat voornamelijk een discours centraal dat een evenwichtige en gelijke voldoening vooropstelt voor de verschillende gemeenschappen in conflict. Het is een discours dat vooral uitgedragen wordt door de leden van de rood-roomse regeringspartijen CVP-PSC en BSP-PSB, maar in een andere uitdrukkingsvorm ook door de Vlaams-nationalistische Volksunie. Die laatsten koppelen dat aan een discours van algemeen 'taalimperialisme' door de 'ander' dat moet gestopt worden. Andere oppositieleiden (de liberalen van de PVV-PLP en de communisten van de KPB-PCB) wijzen er dan weer vooral op dat de eigenlijke waarden van een democratisch beslissingsproces

op het spel kunnen komen te staan in een zoektocht naar gelijke behandeling. Hun vrees is dat dit heikele evenwicht voornamelijk achter gesloten regeringsdeuren onderhandeld zal worden (zie ook Witte, 1989). In zowel 1883 als 1963, wordt één thema echter, opvallend genoeg, door alle betrokken partijen aangehaald: het belang van de onderwijstaal voor de 'nationale eenheid'. In wat volgt lichten we dat discours kort uit en schetsen we hoe het over tijds- en partijgrenzen heen verschillend geconceptualiseerd wordt en zo onderhevig is aan een interessante, gelaagde, taalideologische beweging.

4.4. Onderwijstaal, 'nationale eenheid' en (dis)continuïteit

In de algemene parlementaire bespreking rond de wetgeving van 1883¹⁸ geeft Edward Coremans, Vlaams katholiek en roerganger van de wet, het volgende antwoord op een liberale volksvertegenwoordiger die pleit voor het Frans als instructietaal in het Vlaamse onderwijs:¹⁹

[...] Ce qui a donc fait le succès de l'enseignement libre [geen staatsscholen], c'est, avant tout, son caractère essentiellement flamand et par la même plus national. [...] N'oubliez point, messieurs, que les trois millions Flamands que compte la Belgique sont la sauvegarde la plus sûre de notre nationalité ; travailler à les conserver forts de leur race, de leur langue et de leur civilisation à eux, c'est travailler à la défense de notre indépendance et de notre nationalité [Algemene bespreking, 8 december 1882, p. 138-144]²⁰

We zouden die conceptualisering van 'het nationale, Belgische, karakter' als volgt kunnen ontleden: Coremans presenteert de originaliteit van de Belgische natie in zijn discours als een dualiteit, een twee-eenheid, waarin het Nederlandstalige ('Vlaamse') aspect onlosmakelijk verbonden is aan het Franstalige. Onderliggend aan dat discours is een iconisering van taal op twee manieren: ten eerste als definiërend element van een Vlaams volk (het Nederlands) en ten tweede ook als hoeksteen van de Belgische eenheid en eigenheid (Nederlands en Frans). Het is een taalideologische voorstelling van de Belgische natie die aan het eind van de 19^e eeuw wel gangbaar was

¹⁸ Herinner dat er in de wettekst en in de bespreking sprake is van *le flamand* of *la langue flamande*. In de bespreking hieronder hebben we het over het 'Nederlands', om verwarring met hedendaagse terminologie en die rondom de wet van 1963 te vermijden (zie Van Keymeulen, 2015 voor een discussie van het gebruik van de termen 'Vlaams' en 'Nederlands').

¹⁹ Merk op dat Coremans in het Frans pleit voor *la langue flamande* in het Vlaamse onderwijs. Enkele jaren later, in november 1888, gaf diezelfde Coremans de eerste Nederlandstalige toespraak in het Belgische parlement.

²⁰ De onderstrepingen in alle extracten zijn onze eigen nadruk, niet noodzakelijk die van de volksvertegenwoordigers in kwestie.

in cultuurflamingantisch discours. Scheltiens (2017: 17-53) stelt dat er al vanaf de jaren 1840 een frame van een tweevoudig land ingang vindt in Vlaamsgezinde retoriek. Daarin bestaat België uit twee homogene entiteiten, maar hangt de toekomst van de jonge natie ook volledig af van de eenheid en het evenwicht tussen die entiteiten. De inzet voor de vroege taalijveraars was dan ook de Belgische natie, geen louter Vlaamse (cf. De Ridder, 2014; Wils, 2009). Verdere kadert ook de etnisch-rationale terminologie in het vertoog van Coremans in gevestigde opvattingen van volksidentiteit uit die periode (Picard, 1897; Verschaffel, 2007). Concreet volgt uit Coremans' taalideologisch denken een pleidooi voor meer Nederlands in het (voornamelijk Franstalige) secundair onderwijs in Vlaanderen. Zo'n cultuurflamingantisch discours van Belgische twee-eenheid en het belang van het Nederlands daarin zien we nog wat sterker uitgedrukt in een andere tussenkomst die Coremans op een later moment in de bespreking doet, nogmaals als reactie op voorstellen die pleiten voor alleen het Frans als onderwijstaal in Vlaanderen:

[...] Ce qu'on veut, au fond, c'est nous dénationaliser de plus en plus, au détriment de l'élément germanique, au profit de l'élément français. On a beau entortiller les choses, les masquer sous une apparence flamande, c'est toujours à la francisation que l'on tend. Vous sacrifiez, vous mutilez, vous détruisez notre caractère national, notre originalité naturelle, vous efforçant de faire de nous des pâles et ineptes copies, des citoyens faits pour cette petite France dont parlait récemment chez nous un préfet français. [Algemene bespreking, 12 december 1882, p. 160]

De interventies van Coremans zijn deel van een langere discussie met onder andere de Vlaamse liberaal Auguste Wagener, over simultaan tweetalig onderwijs en de dus mogelijk gedeeltelijke bestending van het Frans als onderwijstaal in Vlaanderen. Interessant is dat Wagener in zijn tussenkomsten de originaliteit van de Belgische eenheid op een gelijkaardige manier presenteert als Coremans, namelijk als een geheel van Nederlandstalige (Germaanse) en Franstalige (Latijnse) elementen, een voorstelling die – zoals gezegd – wijdverbreid was in die periode. Het enige verschil is dat Wagener die ideologische iconisering van taal en Belgisch volk helemaal omgekeerd aanwendt in vergelijking met Coremans, namelijk om juist meer Frans in het Vlaamse onderwijs naar voren te schuiven (in een pleidooi voor tweetaligheid):

Nous ne voulons pas franciser la population flamande, ni germaniser la population wallonne. Mais nous nous trouvons, nous autres Belges, dans une situation éminemment avantageuse. Nous sommes au milieu de l'Allemagne, de la Hollande, de la France et de l'Angleterre. Étudions les éléments de civilisation de ces divers pays et tâchons d'en profiter. En cette manière, comme en matière de race, les croisements peuvent être très utiles. Empruntons de l'Allemagne ce qu'il y a de sérieux, de profond dans ces études, et à la langue française la clarté, la netteté, le

talent d'exposition que les Allemands ne possèdent pas au même degré. C'est pour ce motif qu'il est utile que tous les Belges sachent le flamand et le français. Quant aux Wallons, ils ont tort de ne pas apprendre le flamand. Cela leur serait très utile au point de vue national et au point de vue de leur intérêt ; mais ce n'est pas de cela qu'il s'agit maintenant. [Algemene bespreking, 12 december 1882, p. 158-159]

Een gelijkaardig geluid klinkt bijvoorbeeld ook bij de Gentse liberale volksvertegenwoordiger Edmond Willequet. Willequet gedraagt zich tijdens de parlementaire besprekingen het meest Fransgezind van de Vlaamse liberalen (Van Ginderachter, 1998) en stelt in zijn tussenkomsten grenzen aan de opmars van het Nederlands als onderwijstaal. Een teveel aan Nederlands zou in zijn taalideologische optiek de gemene deler tussen de Belgen (de positie van het Frans) juist verzwakken en het land doen versplinteren. Ook bij Willequet zien we hoe een discussie over taal-in-onderwijs voorgesteld wordt als een zaak van nationale, Belgische, eenheid, en hoe zo'n idee geschraagd wordt door de taalideologische iconisering van taal als definiërend element van volk en natie (zij het niet op dezelfde manier aangewend als bijvoorbeeld Coremans):

Ce système, s'il était mis en pratique, aurait pour résultat direct de désagréger la Belgique : on en ferait un pays double dans lequel il y aurait deux populations distinctes qui ne seraient plus unies par aucune espèce de lien, si ce n'est par un lien purement nominal. [Algemene bespreking, 13 december 1882, p. 166]

Laten we daar kort enkele kenschetsende extracten uit de discussies in 1963 naast leggen. Arthur Gilson, christendemocratisch minister in de regering Theo Lefèvre en centrale figuur in het taalwettencomplex van de jaren 1960, geeft een speech waarin hij de regeringsstandpunten over taalterritorialiteit (in onderwijs en bestuur) uiteenzet:

Conclusion : le projet de loi couvre une matière extrêmement importante et apporte une solution à des problèmes très controversés. Il importe d'éviter un perfectionnisme qui risquerait de rompre un équilibre difficilement acquis. Toute addition réclamée par les uns, risquerait d'entraîner une demande de soustraction par les autres. Il faut apercevoir combien l'œuvre législative proposée constitue une construction d'ensemble. Il s'agit de dispositions qui s'imbriquent les unes dans les autres et qui justifient souvent les unes par les autres [...] Ce débat capital pour l'organisation de et l'existence de nos institutions ne sera possible que si nous débarrassons au préalable notre vie nationale des querelles et des oppositions qui l'enveniment depuis trop longtemps. (Applaudissements sur les bancs de la majorité) [Algemene bespreking, 9 juli 1963, p. 7]

In tegenstelling tot de representaties van de Belgische natie in 1883 wordt die hier niet langer als een twee-eenheid voorgesteld, maar eerder als een noodzakelijke vorm van *living apart together* (zie ook Perez & Reuchamps, 2015), waarbij het Nederlands en het Frans niet ook nog als gezamenlijke, maar vooral als aparte iconen van groepsidentiteit naast (of tegenover) elkaar

staan. Vanuit dat taalideologische oogpunt pleit Gilson voor een gebalanceerde en gescheiden taalregeling op basis van territorialiteit. Ook het liberale parlamentslid uit de oppositie, René Lefebvre, drukt zo'n *living apart together*-beeld uit, zij het met een iets andere taalideologische invulling dan Gilson. Gilson moet als minister de geest van zijn wet verdedigen en het regeringsstandpunt uitdragen, en kan in die hoedanigheid en in de communautair zodanig gespannen sfeer van de jaren 1960 weinig anders dan in zijn openingsuiteenzetting de nadruk te leggen op politiek evenwicht via eentaligheid en de afzonderlijke taalculturele integriteit van de verschillende taalgemeenschappen. René Lefebvre van zijn kant gaat ook uit van aparte talige homogeniteit, maar een focus op territoriale eentaligheid hoeft voor de liberalen bijvoorbeeld individuele tweetaligheid niet uit te sluiten. In zijn optiek zou wederzijdse verstaanbaarheid de Belgische eenheid in een communautair gespannen sfeer kunnen versterken:

Nous avons, au sein du P.L.P., réuni des Flamands, des Wallons et des Bruxellois et nous leur avons demandé de rechercher entre eux, dans un élan de bonne volonté, une solution à l'ensemble des problèmes [...] Ce pacte national, qui définit la position de notre parti, nous l'offrons à la nation comme un acte de bonne volonté destiné à mettre un point final à nos stériles querelles et à donner à chacun la garantie que ses droits essentiels seront respectés et que, dans un climat de compréhension, de solidarité et d'union, les belges peuvent avoir confiance en leur avenir [...] Nous acceptons l'homogénéité linguistique des régions et nous estimons qu'il s'indique qu'un grand effort soit fait pour que les Belges et toutes les régions puissent se comprendre. Dans cette perspective, le P.L.P. estime qu'il faut, par tous les moyens promouvoir la connaissance des deux langues nationales à tous les degrés jusqu'au niveau universitaire [...]. [Algemene bespreking, 9 juli 1963, p. 10]

Weer een iets andere taalideologische nuance vinden we, ten slotte, bij Frans van der Elst. Het Vlaams-nationalistische oppositielid voor de Volksunie omschrijft tijdens de algemene bespreking de standpunten van zijn partij rondom taalterritorialiteit. Ook hij iconiseert, in de lijn van Gilson en Lefebvre hierboven, de Belgische natie als een opdeling van aparte taalhomogene groepen. Alleen is zijn perspectief op de zaak eerder 'regionaal' dan 'nationaal', en wendt hij zijn taalideologische voorstelling van België hier vanuit een slachtofferdiscours aan om te ijveren voor strikte Nederlandse eentaligheid op Vlaams territorium:

Mijnheer de Voorzitter, Mijnheer de Minister, Mevrouwen, Mijne Heren, na de oorlog bood zich in ons land een enige gelegenheid om niet te hervallen in de fouten van het verleden, en in positieve geest te streven naar een oplossing van het enige probleem, dat essentieel is voor het voortbestaan van de Belgische staat, het probleem van de Waals-Vlaamse verhoudingen. Vooral ten overstaan van de Vlamingen was er veel goed te maken en moest een grote inspanning gedaan worden om tot betere verhoudingen te komen. [Algemene bespreking, 9 juli 1963, p. 11]

De 'nationalistische' manier waarop over taal-in-onderwijs gedacht wordt in de parlementaire discussies rond de wetten van 1883 en 1963 blijkt op die manier vele gezichten te kennen (niet enkel eentalige, maar ook meertalige; cf. Gal, 2011), die de meervormigheid van taalideologie laten zien op de korte en de lange termijn, en zo hinten op de meerwaarde van een historische benadering van taalideologieën.

5. Verder potentieel van een historische blik

Wat de bovenstaande voorbeelden immers illustreren, is hoe taalideologisch denken gelaagd fluctueert, in de loop van de tijd en in wisselende politieke rolverdelingen. Op basis van de (dis)continuïteit van discoursen over 'nationale eenheid', zouden we bijvoorbeeld kunnen stellen dat de diepere taalideologische basis van de parlementaire discussies in beide periodes en bij verschillende betrokkenen relatief constant blijft: er lijkt in alle gevallen een denken te spelen van 'normatief isomorfisme', waarin 'taal' een centrale, iconische en symbolische, rol inneemt in de definiëring en gelijkschakeling van 'natie', 'territorium', 'volk' en 'emancipatie'. Daarentegen varieert de precieze invulling, articulatie en mobilisatie van die ideologie 'aan de oppervlakte', over tijdsgrenzen heen, afhankelijk van maatschappelijke en situationele contexten, partijstandpunten en persoonlijke visies van betrokkenen. In 1883 worden discoursen van 'nationale eenheid' namelijk concreet aangewend in botsende pleidooien voor ofwel het Nederlands met het Frans als onderwijstalen, ofwel enkel het Nederlands, ofwel enkel het Frans. In 1963 lijkt de 'nationale eenheid' dan weer af te hangen van ofwel aparte taalhomogene territorialiteit, ofwel individuele tweetaligheid via het onderwijs ofwel extra bescherming en tegemoetkoming voor het Nederlands.

Binnen ons project zal de verdere meerwaarde van een temporele benadering van taalideologieën afgetoetst worden aan meerdere meetpunten, zowel tussen 1883 en 1963 als nadien, en in de analyse van de precieze retorische technieken waarmee taalideologieën concreet geuit worden in discours. We hopen daarmee bij te dragen tot een genuanceerder beeld van de circulatie van verschillende taalideologieën in het verloop van de Belgische taalkwestie. We willen zodoende de focus niet alleen leggen op de negatieve/positieve effecten van taalideologieën als emotionele ideaalbeelden, maar vooral op het ideologisch denken zelf, op de precieze totstandkoming, ontwikkeling en werking ervan, als complex en betekenisvol onderdeel van elke sociolinguïstische realiteit.

Referentielijst

- Barakos, E., Unger, J.W. (2016). Introduction: Why Are Discursive Approaches to Language Policy Necessary? In: Barakos, E., & J.W. Unger (reds.), *Discursive Approaches to Language Policy*. Londen: Palgrave Macmillan, 1-9.
- Bauman, R. & Briggs, C.L. (1990). Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life. *Annual Review of Anthropology*, 19, 59-88.
- Blommaert, J. (2001). Context is/as Critique. *Critique of Anthropology*, 21(1), 13-32.
- Blommaert, J. (2005). *Discourse. A Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J. (1999). The Debate Is Open. In: Blommaert, J. (red.), *Language Ideological Debates*. Berlijn: de Gruyter, 1-38.
- Blommaert, J. (2011) The Long Language-ideological Debate in Belgium. *Journal of Multicultural Discourses*, 6(3), 241-256.
- Boemer, M., & Darquennes, J. (2012). Towards a Historical Sociolinguistic Account of Language-in-education Policy in the German-speaking Community of Belgium. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 1(2), 219-235.
- Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Parijs: Fayard.
- Bourdieu, P., & Boltanski, L. (1975). Le fétichisme de la langue. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 1975(1-4), 2-32.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture* (Tweede Editie). Londen: Sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Chilton, P.A. (1997). The Role of Language in Human Conflict: Prolegomena to the Investigation of Language as a Factor in Conflict Causation and Resolution. *Current Issues in Language & Society*, 4(3), 174-189.
- Cooper, R.L. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darquennes, J. (2015). The Dimensions of Language Conflict: An Exploration. In: Peersman, C., G. Rutten, & R. Vosters (reds.), *Past, Present and Future of a Language Border. Germanic-Romance Encounters in the Low Countries*. Berlijn: de Gruyter, 19-37.
- Delarue, S., & De Caluwe, J. (2015). Eliminating Social Inequality by Reinforcing Standard Language Ideology? Language Policy for Dutch in Flemish Schools. *Current Issues in Language Planning*, 16(1-2), 8-25.
- Deneckere, G., De Wever, B., & De Paepe, T. (2012). *Een geschiedenis van België*. Gent: Academia Press.

- De Ridder, A. (2014). Conscience 1883. In: Leerssen, J., A. Rigney (reds.), *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe*. Londen: Palgrave Macmillan, 188-202.
- del Valle, J. (2013). *A Political History of Spanish. The Making of a Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Vriendt, S. (1984). Le bilinguisme en Flandre et à Bruxelles et l'enseignement des langues vivantes. In: Hamers, J., J.D-. Gendron, & R. Vigneault (reds.), *Du disciplinaire vers l'interdisciplinaire dans l'étude du contact des langues*. Quebec: Centre international de recherche sur le bilinguisme/International center for research on bilingualism, 137-152.
- Fairclough, N. (1989). Language and Ideology. *English Language Research Journal*, 3, 9-27.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- Foucault, M. (1969). *L'archéologie du savoir*. Parijs: Gallimard.
- Gal, S. (1993). Diversity and Contestation in Linguistic Ideologies: German Speakers in Hungary. *Language in Society*, 22(3), 337-359.
- Gal, S. (1998). Multiplicity and Contention among Language Ideologies. A Commentary. In: Schieffelin, B.B., K.A. Woolard & P.V. Kroskrity (reds.), *Language Ideologies. Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 317-331.
- Gal, S. (2011). Polyglot Nationalism. Alternative Perspectives on Language in 19th Century Hungary. *Langage et Société*, 136(2), 31-54.
- Geeraerts, D. (2008). The logic of Language Models: Rationalist and Romantic Ideologies and their Avatars. In: Süselbeck, K., U. Mühlischlegel & P. Masson (reds.), *Lengua, nación e identidad. La regulación del plurilingüismo en España y América Latina*. Frankfurt am Main: Iberoamericana, 43-73.
- Gevers, L. (1975). Het Nederlands als vak en voertaal in het katholiek middelbaar onderwijs van het aartsbisdom Mechelen en het bisdom Brugge – 1864-1893. In: *De groote stooringe 1875. Historische bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse studentenbeweging*. Roeselare: Concordia, 181-270.
- Hanson, M. (1990). *Van Frans naar Nederlands. De taalsituatie in het Limburgs middelbaar onderwijs 1830-1914* [Maaslandse Monografieën XLIX]. Leeuwarden/Maastricht: Eisma.
- Horner, K. (2007). Language and Luxembourgish National Identity: Ideologies of Hybridity and Purity in the Past and Present. In: Elspaß, S., N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (reds.), *Germanic Language Histories 'from Below' (1700-2000)*. Berlijn: de Gruyter, 363- 378.
- Hüning, M., Vogl, U., & Moliner, O. (2012). *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Amsterdam: John Benjamins.
- Irvine, J. (1989). When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy. *American Ethnologist*, 16(2), 248-267.

- Irvine, J. (2004). Say When: Temporalities in Language Ideology. *Journal of Linguistic Anthropology*, 14(1), 99-109.
- Irvine, J., & Gal, S. (2000). Language Ideology and Linguistic Differentiation. In: Kroskrity, P.V. (red.), *Regimes of Language. Ideologies, Politics and Identities*. Santa Fe: School of American Research Press, 35-84.
- Jaffe, A. (1999). *Ideologies in Action. Language Politics on Corsica*. Berlijn: de Gruyter.
- Joseph, J.E. (2007). *Language and Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kesteloot, C. (1993). *Mouvement Wallon et identité nationale*. Brussel: CRISP.
- Krämer, P., Vogl, U., & Kolehmainen, L. (2022). What is “Language Making”? *International Journal of the Sociology of Language*, 2022(274), 1-27.
- Krogull, A., & Darquennes, J. (2020). How to Learn from History? Some Policy-relevant Research Possibilities on the Circulation of Ideas and Beliefs about Language. *Languages, Society and Policy*.
- Kroskrity, P.V. (2004). Language Ideologies. In: A. Duranti (red.), *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden: Blackwell, 496-517.
- Krzyzanowski, M. (2013). Policy, Policy Communication and Discursive Shifts: Analysing EU Policy Discourses on Climate Change. In: Cap, P., & U. Okulska (reds.), *Analyzing Genres in Political Communication: Theory and Practice*. Amsterdam; John Benjamins, 101-133.
- Laitin, D.D. (2000). Language Conflict and Violence: The Straw that Strengthens the Camel's Back. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 41(1), 97-137.
- Lo Bianco, J. (2008). Tense Times and Language Planning. *Current Issues in Language Planning*, 9(2), 155-178.
- Mattheier, K.J. (1989). Sprachkonflikt und historische Soziolinguistik. In: Nelde, P.H. (red.), *Historische Sprachkonflikte*. Bonn: Dümmler, 1-6.
- McAndrew, M. (2010). *Les majorités fragiles et l'éducation*. Montreal: Montreal University Press.
- Meylaerts, R. (2007). “La Belgique vivra-t-elle?”. Language and Translation Ideological Debates in Belgium (1919-1940). *The Translator*, 13(2), 297-319.
- Moliner, O., & Ziegler, E. (2017). Sprachenpolitik, Sprachideologie und Sprachgebrauch in Luxemburg. Das Deutsche in Luxemburg im 19. Jahrhundert (1795–1920). *Sociolinguistica*, 31(1), 125-146.
- Morelli, A., & Mettwie, L. (1994). Il Socialismo belga e 'cette plaisanterie de parler ici flamand. *Socialismo e nazione*, 1, 65-78.
- Nelde, P.H. (1994). Language in Contact and Conflict: The Belgian Experience and the European Union. *Current Issues in Language and Society*, 1(2), 65-182.

- Pavlenko, A. (2003). 'Language of the Enemy': Foreign Language Education and National Identity. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 6(5), 313-331.
- Perrez, J., & Reuchamps, M. (2015). Folle machine ou solide relation "living apart together" ? Le rôle des métaphores dans la perception citoyenne du fédéralisme belge. *Mots. Les langages du politique*.
- Picard, E. (1897). L'âme belge. *Revue Encyclopédique*, 24, 595-599.
- Rindler Schjerve, R. (2003). Kontakt- und Konfliktlinguistik im Wandel. In: Bochmann, K., P.H. Nelde & W. Wölck (reds.), *Methodology in Conflict Linguistics*. St. Augustin: Asgard, 47-58.
- Rivera Cosme, G. (2023). The Enregisterment of Luxembourgish Standards in the Nineteenth Century. *Signs & Society*, 11(2), 146-172.
- Rutten, G. (2019). *Language Planning as Nation Building. Ideology, Policy and Implementation in the Netherlands, 1750-1850*. Amsterdam: John Benjamins.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2016). The Discourse-Historical Approach (DHA). In: Wodak, R. & M. Meyer (reds.), *Methods of Critical Discourse Studies*. Londen: Sage, 23-61.
- Scheltiens, V. (2017). *Met dank aan de overkant. Een politieke geschiedenis van België*. Kalmthout: Polis.
- Sewell, W.H. (1996). Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille. *Theory and Society*, 25, 841-881.
- Silverstein, M., & Urban, G. (1996). *Natural histories of discourse*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spitzmüller, J., Busch, B. & Flubacher, M.-C. (2021). Language Ideologies and Social Positioning: The Restoration of a "Much Needed Bridge". *International Journal of the Sociology of Language*, 2021(272), 1-12.
- Urciuoli, B. (1995). Language and Borders. *Annual Review of Anthropology* 24, 525-546.
- Te Velde, H. (2003). *Het theater van de politiek*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Van Ginderachter, M. (1998). *De politieke partijen en de taalwetgeving. Een argumentatieanalyse van de Kamerdebatten (1873-1963)* [Masterscriptie]. Gent: Universiteit Gent.
- Van Goethem, H. (1993). Taalpolitiek en staatsvorming. *Wetenschappelijke Tijdingen*, 52 (bijzonder nummer), 7-20.
- Van Hoof, S., & Jaspers, J. (2012). Hyperstandaardisering. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 181(1), 97-125.
- Van Keymeulen, J. (2014). Het 'Vlaams', een taal of een misverstand? *Tydskrif vir Nederlands & Afrikaans*, 22(1), 64-87.

- Van Velthoven, H. (1982). *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*. Kortrijk: U.G.A.
- Verschaffel, T. (2007). Belgium. In: Leerssen, J., & M. Beller (reds.), *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*. Leiden: Brill, 108-113.
- Vierendeels, I. (2022). Wanneer de taalklok vijf voor twaalf slaat. Meertaligheid geconstrueerd als probleem in de Belgisch Nederlandstalige en Franstalige pers. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 138(4), 285-324.
- Vierendeels, I., Mettewie, L., & Vogl, U. (2022). Miss Belgium, Coca-Cola and Flemish Carwashes. Mapping Discourses on 'Multilingualism' by the Dutch- and French-medium Written Press in Belgium. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 11.
- Vierendeels, I., & Mettewie, L. (te verschijnen). La langue de l'autre op school: verplichting of simple possibilité?
- Vogl, U., & Hüning, M. (2010). One Nation, One Language? The Case of Belgium. *Dutch Crossing*, 34(3), 228-247.
- Watts, R.J. (2011). *Language Myths and the History of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Wils, L. (2007). De vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. In: D'hoker, M., D. De Bock, & D. Janssens (reds.), *Leraar zijn in Vlaanderen. Terugblik op honderd jaar middelbaar onderwijs en nascholing*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 33-64.
- Wils, L. (2009). *Van de Belgische naar de Vlaamse natie: een geschiedenis van de Vlaamse Beweging*. Leuven: Acco.
- Witte, E. (1989). Hertoginnedal 1963-1988. Ontstaan en evolutie van een taalcompromis. In: Witte, E. (red.), *Taal en Sociale Integratie 12: Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963). Deel II, De evolutie sinds 1963*. Brussel: Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel, 19-36.
- Wodak, R. (2000). Recontextualization and the Transformation of Meanings: A Critical Discourse Analysis of Decision Making in EU Meetings about Employment Policies. In: Sarangi, S., & M. Coulthard (reds.), *Discourse and Social Life*. Londen: Routledge, 185-206.
- Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Londen: Palgrave Macmillan.
- Woolard, K.A. (1998). Language Ideology as a Field of Inquiry. In: Schieffelin, B.B., K.A. Woolard & P.V. Kroskrity (reds.), *Language Ideologies. Practice and Theory*. Oxford: Oxford University Press, 3-47.
- Woolard, K.A. (2004). Is the Past a Foreign Country? Time, Language Origins, and the Nation in Early Modern Spain. *Journal of Linguistic Anthropology*, 14(1), 57-80.
- Woolard, K.A. (2008). Language and Identity Choice in Catalonia: The Interplay of Contrasting Ideologies of Linguistic Authority. In: Süselbeck, K., U. Mühlischlegel & P. Masson (reds.), *Lengua, nación e identidad. La regulación del*

plurilingüismo en España y América Latina. Frankfurt am Main: Iberoamericana, 303-323.

Woolard, K.A. (2016). *Singular and plural: Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.

Woolard, K.A., & Schieffelin, B.B. (1994). Language Ideology. *Annual Review of Anthropology*, 23, 55–82.

Wortham, S. (2001). Language Ideology and Educational Research. *Linguistics and Education*, 12: 253-259.

Wortham, S., & Reyes, A. (2020). *Discourse Analysis Beyond the Speech Event*. Londen: Routledge.

Over de auteurs

Ilias Vierendeels (°1997) heeft Taal- en Letterkunde (Nederlands-Spaans) gestudeerd aan de Universiteit Gent. Nu is hij als doctoraatsonderzoeker en onderwijsassistent verbonden aan het onderzoeksinstituut NaLTT van de Université de Namur. Hij is geïnteresseerd in de emotionele en ideologische aspecten van taal en meertaligheid in het lange 'Belgische conflict', en onderzoekt hoe die dimensies meespelen in taaldebat, taalbeleid en taalverwerving rondom 'de taal van de ander'.

Laurence Mettwie (°1970) heeft aan de ULB en VUB gestudeerd, ze is hoogleraar Nederlandse taal en taalkunde aan de Univeristé de Namur en verbonden aan het onderzoeksinstituut NaLTT. Haar onderzoek draait rond het talenonderwijs in België en meer bepaald de houding t.a.v. *la langue de l'autre*, de impact van socio-affectieve factoren op taalverwerving, meertalig onderwijs (CLIL/EMILE/immersion), alsook de verhouding tussen de taalgemeenschappen in België via het taallandschap.